

כלי־הזכוכית ממערת־האימה

מאת

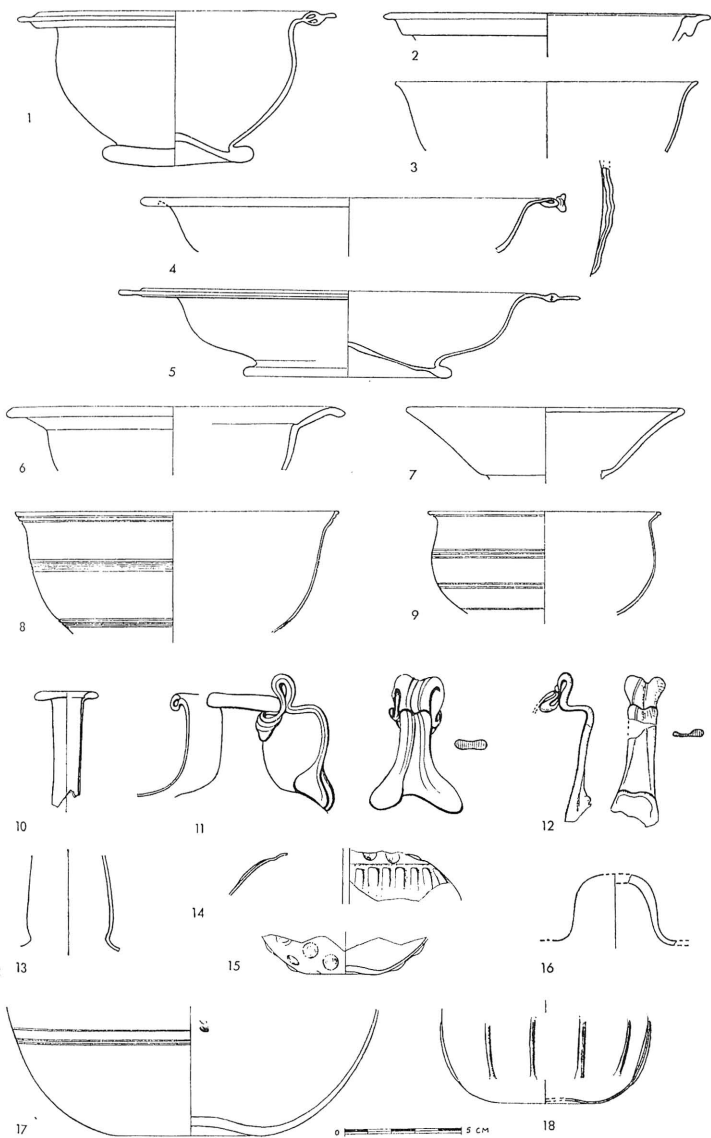
דן בר"ג

בחפירות, שנערכו במערת־האימה בשנים 1955 ו־1961, נתגלו שתי קערות מזכוכית וכמאתיים שברים של כלי־זכוכית שונים¹. מבחינת גדלה ומספר הטיפוסים המיוצגים בה זו היא הקבוצה העשירה ביותר של כלי־זכוכית שנחשפו עד כה במדבר־יהודה. השברים ברובם הם של כלים מנופחים ניפוח חפשי ורק מקצתם הם מכלים שהותקנו בשיטות אחרות. הצבע השליט בהם הוא הירוק־כחלחל לגוניו השונים, בעוד שדוגמאות מועטות בלבד עשויות זכוכית בצבע ירוק זיתי או ירוק בהיר, או שהן חסרות־צבע. איכות הזכוכית היא, בדרך־כלל, טובה. שברי־הזכוכית כאן, בדומה לאלה שבמערות האחרות במדבר־יהודה, נשתמרו בצורתם המקורית, הודות ליובש השורר באיזור, בלא שהתהוותה עליהם "חלודת־זכוכית". רק על שבריו של כלי אחד ניכרים סימני־בלייה, ואילו שלושה שברים אחרים נפגעו על־ידי אש.

השברים ברובם הם מכלים רגילים בחיי יום־יום, וקרוב לוודאי, שהיו בשימוש רק זמן קצר לפני שהובאו למערה. הנתונים ההיסטוריים והארכיאולוגיים כאחד מאפשרים לייחס את כל השברים לתקופת ברי־כוכבא. כלומר, לשליש הראשון של המאה הב' לספה"נ. שברים בודדים הם מכלים משובחים, שלא היו בשימוש יום־יומי, אך, כפי שנראה להלן, אף הם מאותו פרק־זמן. צורתיהם של הכלים הרגילים וכן הזכוכית שממנה הותקנו מעידות עליהם, שהם מתוצרת ארץ־ישראל—סוריה. קיים ספק לגבי מקום־ייצורם של הכלים מן התוצרת המשובחת.

1. בקרוב יפורסם על־ידי כותב שורות אלו מאמר מסכם על כל ממצאי־הזכוכית שנתגלו במדבר־יהודה על־ידי המשלחות הישראליות בשנים 1953—1961. אני אסיר תודה לד"ר י. אהרוני, שהואיל להעמיד לרשותי את ממצאי־הזכוכית שנחשפו על־ידי אנשי המשלחות שפעלו בראשותו.

החפצים המסומנים בנ"ח—נתגלו בשנת 1955, ואילו המסומנים במ"א—בשנת 1961. הצירורים המתפרסמים כאן הם מעשיידיה של הגב' פ. ירדן (לוינגר); מס' 8, 16 ו־19 צולמו על־ידי מר י. שווייג; שאר הצילומים הוכנו על־ידי מר ו. רוזנבאום.

כליזכוכית ממערתהאימה

1. מ"א 1004; ירוק־כחלחל (ציור 1; לוח לג, 2).
קערה עמוקה בעלת בסיס־דיסקוס קעור, דפנות קמורות ושפה דו־צינורית נטויה כלפי חוץ. יש בה בועיות קטנות וארוכות. גבהה 66—68 מ"מ וקטרה 135—138 מ"מ. חלקה התחתון התעוות באש, ועל־כן לא היתה אפשרות להרכיבה מחדש באופן מלא. כן נמצאו שתי קערות נוספות מטיפוס זה.
 2. מ"א 1007; ירוק־כחלחל (ציור 2).
שפה מעוצבת של קערה, כבציור 1.
 3. מ"א 1012; ירוק בהיר (ציור 3).
שני שברים של קערה בעלת דפנות קמורות, ושפה נטויה כלפי חוץ.
קערות עמוקות בעלות דפנות קמורות, לטיפוסייהן השונים, היו נפוצות מאוד בשליש האחרון של המאה הא' ובמאה הב' לספה"נ². נדירות הן ההקבלות לטיפוס של הקערה 1 שנמצאו בחפירות מדעיות³. השפה 2 היא מקערה דומה לזו שבציור 1; קערה מסוג כזה ידועה מקפריסין⁴. אין אפשרות להגדיר במדויק את הקערה 3 לפי שרידיה.
 4. מ"א 1006 ו־1014; ירוק־כחלחל בהיר (ציור 4).
שלושה שברים של קערה שטוחה בעלת שפה מקופלת נטויה כלפי חוץ. לשפת הקערה דבוק פס צר דמוי־ידיית.
 5. מ"א 1001; ירוק־כחלחל (ציור 5; לוח לג, 1).
קערה שטוחה בעלת בסיס־דיסקוס קעור, דפנות קמורות ושפה דו־צינורית רחבה. יש בה בועיות זעירות ומוארכות וכמה גופיפים שחורים. גבהה 37 מ"מ וקטרה 197 מ"מ.
קערות שטוחות מסוגים שונים, בעלות שפות מקופלות ודפנות קמורות, הופיעו לראשונה במחצית השנייה של המאה הא' לספה"נ⁵ והתמידו בשימוש
2. ראה: C. Isings, *Roman Glass from Dated Finds*, Groningen 1957, p. 58, Form 42a
3. D. B. Harden, *Roman Tombs at Vasa: The Glass*, Report of the Department of Antiquities, Cyprus, 1940—1948, Nicosia 1958, p. 49, No. 13, p. 52, Fig. 20k, Pl. V, 1
4. O. Vessberg, *Roman Glass in Cyprus*, *Opuscula Archaeologica*, VII, 1952, pp. 114, 116 (deep bowl, type B I β), Pl. I, 29 (מאמר זה נכלל גם ב־*Swedish Cyprus Expedition*, IV, 2, Stockholm 1956)
5. טיפוס זה, לצורתיו הרבות, הוגדר על־ידי איסינגס, שם, עמ' 59, כצורה 43.

במשך תקופה ארוכה. הקערה 4 היא מטיפוס שכיח בארץ־ישראל, סוריה וקפריסין, אך גם במערב הקיסרות הרומית.⁶ לקערה 5 שפה דומה לזו של הקערה 1. לכותב שורות אלה אינה ידועה הקבלה מדויקת לקערה זו בממצאי החפירות הארכיאולוגיות.⁷

6. נ"ח 315/1 ומ"א 1030; חסר־צבע (ציור 6; לוח לד, 1:1).

ארבעה שברים של קערה בעלת דופן קמורה ושפה רחבה, כפופה במקצת ורכס מעוגל בין השפה והדופן. על פני הזכוכית ניכרים עקבות־ליטוש.⁸

7. מ"א 1010; חסר־צבע, בת־גוון ירקרק־צהבהבה (ציור 7; לוח לד, 1:11).

שבר של קערה בעלת דופן משופעת ושפה מעוגלת עם מגרעת בצדה הפנימי של הקערה, מתחת לשפה. על פני הזכוכית ניכרים עקבות־ליטוש.

8. נ"ח 315/2; חסר־צבע (לוח לד, 3).

שבר בסיס קמור במקצת, שבמרכזו חרות עיגול בקוטר של 11 מ"מ. במרכז העיגול — נקודה. על פני הזכוכית ניכרים עקבות־ליטוש.

השברים 6—8 הם מקבוצת כלים עשויים זכוכית חסרת־צבע, בעלת גוון ירקרק־צהבהב בחתך הזכוכית. לפי הדעה המקובלת, הותקנו כלים אלה אגב הסתייעות בתבנית, ולאחז־מכן לוטשו.⁹ שפות דומות לשפת הקערה 6 נמצאו בקאראניס שבאיזור פאיום שבמצרים ובאתרים רומיים שבצפון־אנגליה ובדרום־סקוטלנד.¹⁰ קערה דומה מאוד לקערה 7 נמצאה בקאראניס.¹¹

6. ראה: D. B. Harden, *Roman Glass from Karanis*, Ann Arbor 1936, p. 65; O. Vessberg, *op. cit.*, pp. 112 ff. (shallow bowl, type B II γ), Pl. I, 16

7. קערה דומה מזכוכית בצבע ירוק־כחלחל בהיר, בגובה של 26—41 מ"מ, בקוטר של 200—205 מ"מ ובעלת בסיס־טבעת צינורי, נמצאת באספי המחלקה לארכיאולוגיה של האוניברסיטה העברית (בית־הנכות לעתיקות היהודים, מס' 979).

8. על־פי טעות נמסר על־ידי הד"ר י. אהרוני בפרסום קודם (The Y. Aharoni, *Caves of Nahal Hever*, *Atiqot*, III, 1961, p. 155, Pl. XXI:5, (ומס' 11 ו־18 להלן) נמצאו במערה 5—6 (מערת־האיגרות). אחד מארבעת השברים של הקערה נשלח לבדיקה במעבדות בית־הנכות לזכוכית של קורנינג בארצות־הברית.

9. ראה: הארדן, קאראניס, עמ' 60, הערה 1.

10. ראה: הארדן, שם, עמ' 83, מס' 166—168; לוח XII, מס' 166. כן ראה:

Dorothy Charlesworth, *Roman Glass in Northern Britain*, *Archaeologia Aeliana*, 4th Series, XXXVII, 1959, pp. 38—40, Fig. 3, Nos. 1—2

11. ראה: הארדן, קאראניס, עמ' 117, מס' 304—305; לוח III, מס' 304; לוח XIV

מס' 304.

לקערה זו בסיס־טבעת, וברי, שבסיס כזה היה לקערה 7 וכנראה גם לקערה 6. שבר־הבסיס 8 הוא אפייני ביותר לקערות מן הסוג הנדון¹², ואפשר הוא מאחת משתי הקערות הנ"ל.

הארדן, שדן בחיבורו על כלי־הזכוכית מקאראניס בקבוצת־כלים זו¹³, העשויה מ-Fabric 1¹⁴, הניח, שרוב הכלים מסוג זה הותקנו לא אחרי אמצע המאה ה'ב' לספח"נ¹⁵; ואילו הגב' דורותי צ'ארלסוורת, שדנה בקבוצה זו לאחרונה, סבורה, שיש לייחסה לתקופה שבין הפלאוויים לבין טריאנוס¹⁶. השאלה היכן היה מקום־ייצורם של כלים אלה חורגת ממסגרת הדיון הנוכחי, אך נראה הדבר, שאין הם מתוצרת ארץ־ישראל.

9. מ"א 1101; חסר־צבע (ציור 8; לוח לד, 2: 1).

שני שברי שפה ו־12 שברי גוף של קערה עמוקה בעלת גוף מעוגל ושפה מעוגלת נטויה כלפי חוץ. שני פסים חרותים מתחת לשפה, ארבעה באמצעיתה ושלושה על שיפולי הקערה. השפה מלוטשת.

10. מ"א 1009; חסר־צבע (ציור 9; לוח לד, 2: II).

שני שברים של קערה עמוקה בעלת גוף מעוגל ושפה מעוגלת נטויה כלפי חוץ. פס אחד חרות מתחת לשפה; שלושה — על הכתף; שניים — על שיפולי הקערה; ואחד — סמוך לבסיסה. השפה מלוטשת. שבר של בסיס קעור שייך, כנראה, לקערה זו. על אחד השברים ניכרים סימני־בלייה.

שברי הקערות 9 ו־10 הם מקבוצה גדולה של קערות מקושטות בצורות שונות. קערות מסוג זה הופיעו לראשונה במאה ה'ב' לספח"נ¹⁷, וייצורן נמשך, תוך הכנסת שינויים שונים, עד למאה ה'ד' לספח"נ¹⁸. שברי שתי הקערות ממערת־האימה עשויים זכוכית מאיכות מצוינת, שאינה נופלת מזו של

12. שם, עמ' 61. הערה 2.

13. שם, עמ' 49—50, 60—62, 64, 83—85, 96, 117, Classes I B i-ii, II A v(a-b), (III A v).

14. שם, עמ' 22.

15. שם, עמ' 96.

16. ראה בחיבורה הנ"ל (הערה 10).

17. ראה: הארדן, קאראניס, עמ' 101—102; איסינגס, שם, עמ' 104, צורה 96;

ויסברג (הערה 4), עמ' 114, לוח 1, מס' 18—22; לוח XI, מס' 4.

18. ראה: הארדן, שם, שם; איסינגס, עמ' 104, 114—116, צורה 1 96b.

הקערות 6—8. שברים של קערות דומות נמצאו בקאראניס¹⁹. הימצאותן של קערות מסוג זה במערה מעידה, שיש להקדים את הופעתו של הטיפוס לשליש הראשון של המאה ה' לספה"נ, ועל-כל-פנים לא יאוחר מתחילת העשור הרביעי של מאה זו. מקום-ייצורם של כלים אלה הוא, כנראה, זה של הקערות 6—8.

11. נ"ח 314; ירוק בהיר (ציור 10).

צוואר גלילי של בקבוק דמוי-פמוט, בעל שפה מעוגלת נטויה כלפי חוץ. כן נמצאו שלושה בסיסים קעורים, בסיס שטוח, שני צווארים, שפה מקופלת פנימה ושפה מקופלת כלפי חוץ של בקבוקים מטיפוס זה. בקבוקים דמוי-פמוט, לסוגיהם הרבים, היו הטיפוס השכיח ביותר בין כלי-הזכוכית בארץ-ישראל וסוריה והיו בשימוש גם בשאר חלקי הקיסרות הרומית²⁰. בקבוקים דמוי-פמוט, בעלי צורות קרובות לאלו שנמצאו במערת-האימה, הופיעו לראשונה לא אחרי הרבע השלישי של המאה ה' לספה"נ²¹; והתמידו, כנראה, בשימוש בארץ-ישראל, בשינויים שונים, עד סוף המאה ה' לספה"נ.

12. מ"א 1019; ירוק-כחלחל (ציור 11; לוח לג, 5: 1).

חלקה העליון של פכית בעלת שפה מקופלת כלפי חוץ וכלפי פנים וידי-און זקופה עם לולאה ומגרעת במרכזו. יש בה מספר בועיות מוארכות והרבה בועיות קטנות.

13. מ"א 1020; ירוק-כחלחל (ציור 12; לוח לג, 5: 11).

ידיה של פכית בעלת שפה מעוגלת נטויה כלפי חוץ וידי-און זקופה עם לולאה ומגרעת רחבה במרכזו. יש בה הרבה בועיות מוארכות. הכלים 12 ו-13 הם מטיפוס הפכיות הקטנות בעלות הגוף הכדורי כמעט. כמה פכיות מסוג זה נמצאו בקפריסין. הארדן, המתאר פכית כזו, שנמצאה

19. ראה: הארדן, קאראניס, עמ' 120, מס' 320.

20. עיין: הארדן, שם, עמ' 265 ואילך; *idem, Iraq, XI, 1949, p. 155*.

21. מסקנה זו נובעת מתוך העובדה, שקבוצה של בקבוקים דמוי-פמוט נמצאה בקבר ברמת-רחל, שאיננו מאוחר מחורבן ירושלים בשנת 70 לספה"נ. ראה: מ. שטקליט. מערת קברים יהודים ברמת-רחל, קובץ החברה העברית לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה, ג, תרצ"ה, עמ' 19 ואילך, 30, 35 (מס' 3—4) ו-38—39.

בוואזה, מציין, שטיפוס זה רגיל בקפריסין²². וסברג קובע, שטיפוס זה הופיע בתקופה שבין אמצע המאה הב' לבין תחילת המאה הג' לספה"ג, ולדעתו, אפייני טיפוס זה בעיקר לקפריסין²³. הימצאותו במערת-האימה מעידה עליו, שהיה שכיח גם בארץ-ישראל—סוריה והופעתו אינה מאוחרת לשליש הראשון של המאה הב' לספה"ג, ועל-כל-פנים לא יאוחר מתחילת העשור הרביעי של מאה זו.

14. מ"א 1005 ; ירקרק (ציור 13).

שבר של צוואר בקוטר של 33 מ"מ, שיש לייחסו לבקבוק דמוי-פמוט בעל ממדים גדולים.

15. מ"א 1025 ; ירקרק (ציור 14).

שני שברי כתף (?) של כלי מנופה בתבנית. מן הדגם שרדו בליטות קמורות וצלעות אנכיות.

16. מ"א 1002 ; ירוק-כחלחל (ציור 15 ; לוח לג, 4).

בסיס שטוח, קעור במקצת, של כלי מנופה בתבנית. מן הדגם שרדו בליטות קמורות. כלים מנופחים בתבנית הם ממוצריה האפייניים ביותר של תעשיית זכוכיות-הפאר בארץ-ישראל—סוריה (כנראה, פיניקיה) במאות הא'—הג' לספה"ג. בתוך קבוצה זו שכיחים כלים המחקים בקישוטיהם אשכולות-ענבים וכדומה, אך מתוך השברים המועטים של הכלי 16 אין להסיק בוודאות, שהוא נמנה עם סוג זה. מס' 15 עשוי להיות גם שבר משיפוליה של קערה.

17. מ"א 1013 ו-1027 ; ירוק-כחלחל (ציור 16).

נראה, ששברים אלה שייכים למכסים האפייניים למחצית השנייה של המאה הא' ולמאה הב' לספה"ג²⁴.

18. מ"א 1026 ; ירוק זיתי (ציור 17).

26 שברים של בקבוק כדורי בעל בסיס קעור. הכלי היה מקושט בקבוצות של פסים חרותים אפקית.

22. הארדן, ואזה (הערה 3), עמ' 55—56, ציור 23a, לוח VIa.

23. וסברג, שם, עמ' 125, 127, לוח V, מס' 5—6 ; לוח XV, מס' 1—2 (jug, type A). (I α 1).

24. ראה : הארדן, קאראניס, עמ' 282 ; וסברג, שם, עמ' 150, טיפוס II ; איסינגס, שם, עמ' 85, צורה 66.

מסתבר, ששרידיו של הבקבוק 18 הם מן הטיפוס הידוע מקבר שנחפר בשנת 1948 בלימאסול שבקפריסין, ובו נמצאו מטבעות מן המחצית השנייה של המאה ה' ותחילת המאה ה'ג' לספה"נ²⁵. בקבוקים דומים, מקושטים בפסים חרותים אפקית נמצאים: האחד — באספי הוואתיקן²⁶ והשני — באספי המוזיאון הארכיאולוגי של פירנצה²⁷.

19. מ"א 1003; ירקק (ציור 18; לוח לג, 3).

שבעה שברים של בקבוק כדורי בעל בסיס קעור. גוף הכלי מקושט בצלעות אנכיות קצרות.

הופעתם הראשונה של בקבוקים בעלי צלעות אנכיות חלה במחצית השנייה של המאה ה'א' לספה"נ²⁸. טיפוס זה, לצורתו השונה, התמיד בשימוש במשך תקופה ארוכה.

20. מ"א 1029; ירוק-כהלחל בהיר.

בסיס קעור ושלושה שברי גוף של כוס בעלת ארבעה (?) קפלים לארכה.

שברי הכוס 20 הם מסוג הכוסות שהופיעו לראשונה במאה ה'א' לספה"נ והתמידו בשימוש, בשינויים שונים, במשך זמן רב²⁹.

O. Vessberg, Notes on the Chronology of the Roman Glass in Cyprus, *Studies Presented to David Moore Robinson*, Saint Louis, Missouri 1953, II, pp. 166 f.; Pl. 58, 110. ראה גם במאמרו של וסברג (הערה 4), עמ' 150, לוח XXIII, מס' 20; לוח XXIV, מס' 110. עיין גם: איסינגס, שם, עמ' 90, צורה 70. Museo Sacro, ארון 4.

27. דוגמה זו נמצאת באוסף קטן של עתיקות מקפריסין, השמור במוזיאון זה וראייתה במקום בשעת ביקורי בו באפריל 1961.

28. בקבוק בעל גוף כדורי, אולם בעל צלעות אנכיות ארוכות, נמצא בקבר מן הרבע האחרון של המאה ה'א' לספה"נ, שנחשף באי טיפנוס. ראה: G. Mackworth Young, *Excavations in Siphnos, IV: The Roman Graves of the First Century A.D.*, *Annual of the British School at Athens*, 44, 1949, pp. 81, 88 ff., Pl.

32, 4. עיין גם: איסינגס, שם, עמ' 90, צורה 71.

29. איסינגס, שם, עמ' 46—47, צורה 32.